Egyiptomi Füzetek

4. évfolyam 4. szám 2004

A Magyar-Egyiptomi Baráti Társaság időszakos lapja

Beszámoló a grenobli IX. Nemzetközi Egyiptológus konresszusról

Kairó után idén szeptember 6-12-ig a franciaországi Grenobleban került sor a négyévente megrendezésre kerülő, immár 9. Nemzetközi Egyiptológus Kongresszusra (ICE IX - International Congress of Egyptologists), ahol több mint 500 résztvevő mintegy 350 előadást ill. bemutatót tartott 14 szekció keretében, lényegében a modern egyiptológia valamennyi irányát képviselve. Az előadások az óegyiptomi történelem teljes egészét felölelték a legkülönbözőbb gazdasági, társadalmi, (kül)politikai, vallástörténeti, filológiai, régészeti szempontok felől megközelítve, vagy a kerámia, múzeológia, restaurálás területét felölelve, de nem maradtak el a természet- és műszaki tudományok művelői sem, így volt például több orvostudományi és technikatörténeti előadás is. A résztvevők a párhuzamosan zajló előadások közötti szünetekben egy központi konferenciaterem és 5 kisebb előadóterem között ingáztak, vagy a foyerban pihentek meg, ahol fénykép-, poster- és könyvkiállítás fogadta őket. Mindezek ismeretében nyilvánvaló, hogy a kongresszus résztvevői az előadások csak egy részét tudták meghallgatni, és az itt következő beszámoló sem adhat teljes képet a konferencián elhangzottakról. A terjedelem adta lehetőségeket is figyelembe véve a továbbiakban elsősorban a régészeti jellegű eseményeket fogom ismertetni néhány általános, közös programmal együtt.

Két beszéd nyitotta meg a kongresszust. Jean Leclant a Nemzetközi Egyiptológus Szövetség utóbbi években kifejtett tevékenységét taglalta, és csökkenő aktivitására hívta fel a figyelmet, módosításokat javasolva mind a tevékenységi kör, mind a működés módjában. Zahi Hawass az új felfedezésekre vonatkozó szélesebb körű és gyorsabb információátadást, valamint a nemzetközi projektek hatékonyabb támogatását tartotta szükségesnek, különös tekintettel az egyiptomi kutatásokra és eredményekre, valamint újabb ösztöndíjak létrehozását sürgette. Javasolta egyúttal a Szövetség irodájának Kairóba helyezését – felajánlotta, hogy a Supreme Council of Antiquities (SCA) ebben az esetben székhelyén helyiséget biztosítana.

A délelőtti előadásokat plenáris ülések zárták, melyeken többnyire egy-egy intézmény tevékenységét foglalták össze. Az elsőt Zahi Hawass tartotta kedden az Egyiptomi Régészeti Hivatal (SCA) legújabb eredményeiről, szerdán a Francia és a Svájci Intézet munkájáról beszélt Bernard Mathieu és Cornelius von Pilgrim, csütörtökön Günter Dreyer folytatta a Német Intézet beszámolójával, és James P. Allen Khnumhotep középbirodalmi dahsuri sírjának falán található szövegrekonstrukciójának bemutatójával, majd pénteken Fathi Saleh a CULTNAT célkitűzéseit és eredményeit mutatta be, amit az óegyiptomi jogtörténettel foglalkozó nemzetközi társaság (AIEDA) tevékenységének összefoglalója követett. Szombatom a Francia Intézet nyugat-thébai munkáit hallhattuk Christian Leblanctól, amit az Egyiptom örökségvédelmére kidolgozott program bemutatása követett Naguib Amin tolmácsolásában. Vasárnap a záróülést megelőzően Dominique Valbelle és Mohamed Abd el-Maksoud az észak-sinai francia-egyiptomi együttműködés eredményeiről tartott tájékoztatót.

A kongresszus záróülésén az alapszabályzat módosításával kapcsolatos javaslatok hangzottak el, elsősorban a célok, feladatok és tagság kiterjesztésével kapcsolatban, melyek megvitatására ill. a tagság véleményének összegyűjtésére, elemzésére egy bizottság megszavazására került sor. A következő kongresszus helyeként a közgyűlés Rhodoszt fogadta el. Megbeszélés tárgyát alkotta még a Nemzetközi Egyiptológiai Bibliográfia (AEB) fejlesztése, valamint a tagdíjak és a címjegyzék (IDE) kérdése.

A résztvevők gyakorlatilag a világ valamennyi, egyiptológiát művelő országából érkeztek, sokuk előadást is tartott. Hazánkból Luft Ulrich a Bir Minihben folytatott ásatás folyamán talált sziklarajzokat és festményeket mutatta be és elemezte (egy rajz az ibisz honlapon látható – www.freeweb.ibisz/hu, magyar egyiptológusok külföldön, Bir Minih). Gulyás András pedig III. Amenhotep első luxori templomáról szóló doktori kutatásáról, a templom néhány dekorációs elvéről és ennek jelentéséről beszélt. Magam a ptolemaiosz-kori gamhudi temető történetét ismertettem, ahonnan a Szépművészeti Múzeum „hasas” koporsói származnak. Éppen a nyár folyamán sikerült kideríteném, hogy ezen a területen, ahol először a Back Fülöp által kezdeményezett és finanszírozott expedíció dolgozott Tadeus Smolenski tudományos

vezetése alatt (1907), két egyiptomi leletmentő ásatás is történt (1967, 1968), majd 1988-ban a talajvíz emelkedése miatt elpusztult régészeti lelőhelyet szántóföldé nyilvánították. Ez a jelenség sajnos egyre több „sivatagi" lelőhelyet fenyeget, hiszen Egyiptom növekvő népességének ellátására újabb és újabb területeket kell intenzív földművelés alá vonni, ami szükségszerűen a talajvíz emelkedését vonja maga után a megművelt területek környékén is, és ez bizony tönkre teszi a még homokban rejtőző emlékek jó részét.

Sok előadás szólt régészeti feltárásokról. Folytatódnak a feltárási, tisztogatási és helyreállító munkák a kairó-memphiszi régióban – előadások hangzottak el Arab el-Hisn (K-Héliopolis), Heluán, Giza, Dahsur, Abuszír, Abu Rawas, észak és dél-Szakkara temetői, Kom Tuman (Memphisz) területén folyó munkákról. Szintén intenzív régészeti tevékenység jellemzi Théba és környékének területét, ahol több magyar expedíció is dolgozik Gaál Ernő, Bács Tamás, Fábián Zoltán és Schreiber Gábor vezetésével. Itt a karnaki templomban és annak külső falai mentén, a nyugati sírmező (VII., Harwa, TT11, 12, 72, 120, 121, 320, 347 sírok), Deir el-Bahari, Malkata, továbbá Ermant és Tod feltárásairól volt szó. Folyik a terület GIS (Geographical Information System) rendszerű feltérképezése is. Közép-Egyiptom sem szűkölködik feltárásokban – Pathyris/Gebelein, Tuna el-Gebel, Oxyrrynhos/el-Bahnasa, Deir el-Bersa, Assziut, Tell el-Amarna, Antinoopolis/Sheikh Abada, Athribis és a Fajum oázis (Hérakleopolis/Ehnasya el-Medineh, Medinet Madi, UCLA-RUG Fajum-Project) feltárásairól volt szó. A munkák Abüdoszban és az oázisok (Bahariya – pl. Ayin el-Muftella, Qasr Allam, Qaret el-Toub; Khargeh – NKOS survey; Dakhleh – pl. Ezbet Bashandi), sőt a spanyol szudáni expedíció (Abasiya) területén is szolgáltak új eredményekkel.

Az újabb ásatások zöme a Nílus-deltára és a Szináj félszigetre összpontosul. Nem csoda, hiszen a Régészeti Hivatal az utóbbi években a területek veszélyeztetettsége miatt a saját és a külföldi szakértők munkáját, amennyire a lehetőségek engedik, ide kívánja átcsoportosítani. Schédia, Kom Firin, Besentaui, Abukir, Mariut, Abu Ghalib, Buto a nyugati deltában, Tell Tebilla, Kom el-Khilgan, Tell el-Farkha, Minshat Ezzat, Tell Ibrahim Awad, Tell el-Dabaa a keleti deltában vagy Tell el-Borg, Tell el-Herr, Tell Farama, Tell Hebua a Szináj félsziget északi részén. A Földközi tenger partvidékén a Zawiet Umm el-Rakhamban (Mersza Matruh) álló II. Ramszesz kori erőd leleteit mutatták be.

Kereskedelmi vonatkozásai miatt igen érdekes például Kom el-Hiszn feltárása. Az ismereteink szerint legkésőbb az Óbirodalom korától lakott település, arabul „az erőd dombja" talán a négyszögletes templom romokról nyerte mai nevét, melyet I. Szeszosztrisz fáraó Hathor-Szehmetnek dedikált (innen került a Kairói Múzeumba II. Ramszesz egyik nagyméretű szobra). Ennek szárított téglafalai F. Llewellyn Griffith 1885-ben végzett felmérése szerint 115 x 64 m területet öveztek, melyben a vályogépületek között egy több pylonos kőtemplom állt. A fáraók korában az `imAw` ill. a késői kortól a `pr-nb.t-imAw` névre hallgatott, mely Hathor és Szehmet istennő szent fájának a többes számú alakja, ill. az utóbbinak „*az `imA` fák úrnőjének a háza*" fordítás felel meg. Az Újbirodalom idejétől nomosz főváros volt. A templomtól DNy-ra elterülő temetőben (1. Átm. Kor – Újbirodalom) Hathor egyik papjának, a Középbirodalom korában élt Heszuwernek a sírjából tudjuk, hogy akkoriban is számos papnője volt az istennőnek, akinek templomát II. Ram-szesz fáraó renoválta, majd III. Sesonk jelentősen kibővíí-tette. Az utóbbi időben feltárt településen bőségesen talál-tak kenyér és sör előállításához szükséges sütőlapokat, formákat, durva főzőedényeket, korsókat, valamint faszenet és pelyva, szalma nyomát, amit előszeretettel használtak tüzeléshez elsősorban trágya-téglákba bedol-gozva, ill. számos gabonatárolót is feltártak – ezek szintén az élelmiszer készítés specializálódására utalnak. Az állati és növényi

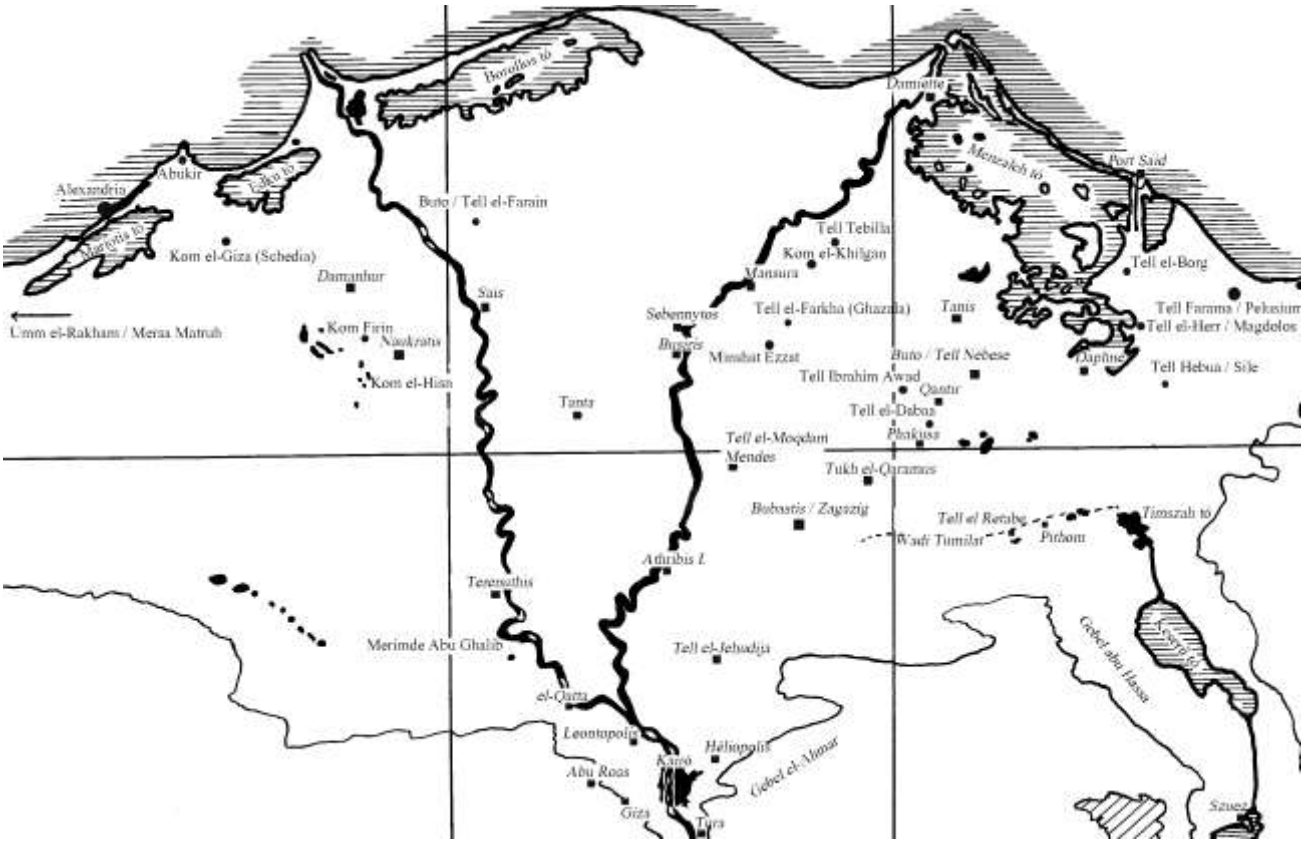

maradványok vizsgálata alapján megálla-pították, hogy az alsóbb rétegek a kenyér mellett jobbára disznóhússal táplálkoztak, az előkelőbbek viszont főleg marha-, kecske- és juhhúst fogyasztottak. Feltételezhető, hogy itt az istennő kultuszával is összefüggésben álló marhatartás is folyt – az északi irányban talált sok marha-csont egy marha-temetőre utal. Felvetődött, hogy esetleg a gizai piramisok építésekor elfogyasztott élelmiszerek és marhahús ellátmány egy része innen származik. (Kheopsz piramisa más szempontból is az érdeklődés középpontjába került – nagy port kavart a sajtóban, hogy néhány nappal a kongresszus előtt utasította el Zahi Hawass két francia kérelmét ennek kutatására.)

Mivel a keleti delta és a sinai félsziget északi részén építkezések, útépítések, csatornázás és a modern infrastruktúra további elemeinek kialakítása miatt a még feltáratlan régészeti emlékeket a pusztulás veszélye fenyegeti, sok helyütt intenzív ásatás folyik. Így Tell Farama, Tell Hebua, Tell el-Borg, Tell el-Herr, az újbirodalmi hadiút, a „*Hórusz út*” határállomásai mentén is. A területre a 70-es években figyeltek fel a régészek, amikor a „Keleti csatorna” építése során egymás után bukkantak régészeti objektumokra. Az akkor „East Frontier Canal Archaeological Project” néven induló leletmentő programot mostanában inkább „Észak sinai régészeti projektként” szokták emlegetni. Terepbejárások, műholdas felvételek elemzése, mint például a CORONA, továbbá GIS felmérések és a legkülönbözőbb kutatási irányok foglalkoznak a térség paleoföldrajzával, és az itt létrehozott régészeti emlékekkel. Egyik, lengyel és egyiptomi régészek által feltárásra kerülő helye Tell Farama. Ezt, az Ótestamentumban Szin – „*erődítmény*” néven említett határerődöt (Ezekiel 30, 15-16), az egyiptomiak saját nyelvükön a `sjn` – „*agyag, sár*” szóval hozták kapcsolatba, aminek hellenizált formája lett a város görög neve „*a sáros város*” – Pelusium. A feltárások során az alapító perzsa kori rétegekig jutottak el. A hagyomány szintén a perzsákhoz kapcsolja egy a Nílust Szuezzel összekötő csatorna (újra?)kiásását, mely szintén mellette haladt el. A görög-római korszakban fontos katonai támaszpontként szolgáló városban a véletlenszerűen előkerülő régészeti emlékek leletmentése a jellemző tevékenység, tervszerű ásatásra nem igen van mód.

Az 1980-as évek óta folytat feltárásokat az SCA Abd el-Maksoud vezetése alatt a 2. Átmeneti Kortól az Újbirodalom időszakáig terjedő Tell el-Hebua erődítmény és hozzá kapcsolódó település területén, amit a korabeli forrásokban `*Arw` néven említenek. A katonai településhez hükszosz kori temető csatlakozott, melyben ló-temetkezést is találták. A III. Thutmoszisztól II. Ramszesz koráig keltezhető temető kerámia anyaga sokat elárult a külkapcsolatokról: a hazai márgás és nílusi agyagedényeken kívül szép számmal kerültek elő ciprusi gyártmányúak, sőt műkéneit is találtak.

Tell el-Borgra a régészeti hatóságok 1998-ban figyeltek fel, bár szórvány leletek szép számmal akadtak a talaj felszínén is – az izraeli-egyiptomi harcok idején bunkerek, árkok és egyéb katonai objektumok létesítésekor fordították ki őket a fölből, majd a 80-as években a környék lakossága szedegetett össze érdekesebb tárgyakat. Az angol-egyiptomi tudományos ásatások során, melyek 1999-ben kezdődtek meg, egy II. Ramszesz kori templom kőtömbjeire akadtak, és találtak 18-19. dinasztiabeli, az ókorban, és feltehetően a 90-es években is kirabolt sírokat (például Teje királynő nevével díszes pecsételő gyűrűvel), valamint két, egymástól elkülönített szárított tégla erődöt, néhány hozzájuk kapcsolódó sánccal. Az erődök területe számítások szerint 5600 m^2 körül lehetett. Úgy tűnik egymást váltották: egyik a 17-18. dinasztia idejére tehető, míg másik ramesszida kori. Valamikor a 20. dinasztia folyamán lerombolták, és később már nem építették újjá. Elképzelhető, hogy a karnaki templom oszlopos udvarán I. Széti csatajelenetén említett „*az oroszlán szállása*” nevű 2. erőd éppen ez utóbbival azonos. Az ásatások leleteit a Qantarai Múzeumban szeretnék kiállítani.

A kongressszuson hallani lehetett általános régészeti módszerekről és feldogozásokról is, mint a magnetometria, kontextuális régészet, metodológia kérdése, a Carte archéologique, PHAMODIS, paléographie hieroglyphique, Graffiti adatbázis programok, agyagkoporsók és Első Átmeneti Kori temetkezések elemzése, Fekete-tengeri, egyiptomi jellegű régészeti anyagok ismertetése, vagy a virtuális kiállítási katalógus sorozat (GEM) és a Digital Egyptology internetes rendszerek, a PalArch alapítvány, Platform Technologique 3D, VisualGlyph 2.0 vagy Galexys programok is bemutatásra kerültek.

A kongresszus alkalmából Egyiptom 26 monumentális szobrot kölcsönzött a Musée Dauphinois számára, mely az egykori barokk Sainte-Marie d'en-Haut kolostorban található. A kiállítás a „Trésors d'Égypte. La „Cachette” de Karnak” címet viselte, és Georges Legrain (1865-1917) 1904-es felfedezésének állított emléket. Ekkor talált ugyanis rá arra a „rejtekhelyre”, mely több száz monumentális szobrot rejtett magában – 750 kőszobrot, köztük 110 királyt, és számos családtagot, főméltó-

A konferencia résztvevői indulnak a „Trésors d'Égypte. La „Cachette" de Karnak" kiállítás megtekintésére – a látogatás

ságot ábrázoló alkotást –, 18 000 kisbronzot, valamint egyéb kincseket, mint például Nefertiti egyik gyűrűjét. Három évig tartó ásatás során sikerült feltárni a gödör teljes anyagát, melyet a karnaki Amon-Ré templom 7. pylon előtti udvarában ástak, ahol az épületegyüttes két tengelye metszi egymást. A műszaki gondok mellett akkoriban nehezítette a munkát az is, hogy a Nílus évenként kiáradt, és a víz a templom területére is bejutott – ahogy ez a fáraók korában is történhetett. A szobrok nem véletlenül kerültek a földbe, a gödröt Kr.e. 670-ben ásták a papok, Théba asszír kifosztását megelőzően, hogy megakadályozzák a szent tárgyak idegen kézre kerülését. Legrain 1895-1917-ig dolgozott a templom feltárásán, konzerválásán – és bőséges fotó dokumentációt is készített.

A katalógust a kiállítás rendezője, Jean-Claude Goyon készítette a Cardin házaspár segítségével. A szép kiállítású könyvben minden egyes tárgy fényképe és részletes leírása is megtalálható. A kiállítást nem csak katalógus kísérte, hanem egy fotóalbum is, melyen Gérard Réveillac több mint 10 évig dolgozott Michel Azim építész-régésszel együtt, hogy rendszerezze és meghatározza Legrain több száz fotót tartalmazó hagyatékát – a végeredmény mintegy 1200 klisé lett. Erre azért is szükség volt, mivel a feljegyzések zöme Legrain halála után elveszett. Rekonstruálták munkaterületeinek kronológiai és topográfiai osztályozását is, és feldolgozták 1892-1915 között Masperoval váltott levelezését.

Szintén erre az alkalomra készült el a Champollion Ház kiállítása is a Grenoble-tól nem messzire levő Vif-ben. Néhány éve vette meg az Isere-i Önkormányzat. Az épület nevét két egykori lakójáról nyerte: Jacques-Joseph és Jean-François Champollionról. Az idősebb testvér felesége hozományaként kapta a birtokot, majd itt alakította ki a családi fészket, ahová 10 éves korától Jean-Françoist is magához vette, aki később Párizsból is gyakran visszatért ide. Jacques-Joseph is tudós ember volt, nevéhez fűződik például a Kr.u. 6. századi Saint-Laurent templom kriptájának a felfedezése. Öccse halála után ő adta ki kéziratait. Mivel a család féltve őrizte a helyet és a testvérek egykori hagyatékát, sikerült az egész házat és magát Jean-François könyvtár és dolgozó szobáját is korabeli állapotába helyreállítani. Látható itt a rosetti kő lenyomata, amin Jean-François a hieroglifák megfejtésén dolgozott, nagy méretű, egyiptizáló padlóvázák, családi portrék és még sok más egyéb is. A házat a hozzá tartozó nagy parkkal együtt pedagógiai célra kívánják fordítani: a hieroglifák megfejtését fogják különböző tevékenységek formájában bemutatni.

.

Győry Hedvig
Szépművészeti Múzeum

Előadás helye és ideje:
Szépművészeti Múzeum, 2004. okt. 29.

Vif, Champollion ház kertje és két szobája.

Egyiptomi Füzetek 4/4, 2004.
Kiadja a Magyar Egyiptomi Baráti Társaság Ókori Egyiptomi Bizottsága
Szerkesztő: dr. Győry Hedvig
Levélcím: H-1062 Budapest, Bajza u. 54.
e-mail: gyory@szepmuveszeti.hu